

Галушкіна Т. П., Сафранов Т. А.

ПРОБЛЕМИ БЕЗПЕРЕРВНОЇ ЕКОЛОГО-ЕКОНОМІЧНОЇ ОСВІТИ І ПРИНЦИПИ ЇЇ РЕАЛІЗАЦІЇ В УКРАЇНІ

Обґрунтовується доцільність створення деяких середніх навчальних закладів, орієнтованих на безперервну еколого-економічну освіту, що дозволить випускникам цих закладів одержати основи еколого-економічних знань і залежно від їхніх майбутніх професійних інтересів вибрати ВНЗ екологічної чи економічної спрямованості, а краще - еколого-економічної.

Гуманітарний аспект гарантування екологічної безпеки країни - це затвердження нової світоглядної домінанти в суспільстві, формування екологічної культури як невід'ємної складової соціальних відносин, цінностей, норм і способів взаємодії суспільства з навколишнім природним середовищем (НПС). У зв'язку з цим екологічний світогляд є природним захисно-приспосувальним механізмом як для кожного громадянина, так і для соціального організму загалом, а безперервна еколого-економічна освіта та виховання має винятково важливе значення [1].

Сьогодні в Україні спостерігаються кризові явища, для подолання яких потрібно вирішити цілу низку проблем, серед яких - упорядкування мережі вищих навчальних закладів (ВНЗ) і створення потужних регіональних освітніх комплексів, уточнення переліку спеціальностей, за якими має здійснюватися підготовка фахівців, у

тому числі й еколого-економічного напрямку; зміцнення кадрового потенціалу тощо.

У системі сучасної освіти велика увага приділяється вивченню питань екології, економіки та інформаційних технологій. Саме ці напрями підготовки в даний час визначають кваліфікаційний, а багато в чому і культурний рівень підготовки фахівця. Судячи з експертних оцінок, один долар, вкладений у сферу освіти, дає десятикратну віддачу. У сьогоднішні з розрахунку на освіту одного жителя України на рік витрачається приблизно \$40, тоді як у розвинених країнах Азії ця витрата становить \$1260, Америки - \$1000, Європи - \$750. Саме інвестиції в освіту і науку дали їм можливість вийти на принципово новин рівень розвитку економіки.

Реалізація цілей збалансованого розвитку забезпечується через структурну перебудову народного господарства; гарантування національ-

ної безпеки держави, включаючи соціальну, економічну й екологічну безпеку; підвищення рівня організації природокористування з обліком місцевих природнокліматичних умов і природно-ресурсного потенціалу території; паритетність використання природних ресурсів для нинішніх і майбутніх поколінь; систему безупинного екологічного виховання і освіти. Історично доведено, що перехід до екологічно орієнтованої моделі розвитку вимагає часу і певного економічного добробуту суспільства. Але вже сьогодні можна створювати передумови екологізації через виховання, освіту, пропаганду, включення питань охорони довкілля в економічну політику держави.

У зв'язку з цим принципи безперервної екологічної (еколого-економічної) освіти є обов'язковими, складовими екологічної політики, що знайшло відображення в концепції екологічної освіти України (Г. О. Білявський та ін., 2001), підготовленої колективом відомих фахівців у галузі екологічної освіти Києва, Львова, Одеси, Харкова, затвердженої рішенням Колегії Міністерства освіти України (пр. № 13/6 від 20.12.2001 р.). У рамках концепції розглядаються мета і завдання екологічної освіти та виховання; стратегічні напрямки і тактичні завдання розвитку екологічної освіти та виховання; зміст і структура формальної й неформальної екологічної освіти та виховання; дошкільне екологічне виховання; шкільна та позашкільна екологічна освіта; вища екологічна освіта; післядипломна екологічна освіта; неформальна екологічна освіта; умови реалізації концепції; принципи державного управління екологічною освітою та вихованням.

Формування ринкової економіки змінює і зміст процесів керівництва підприємствами у різних галузях господарства. Сьогодні необхідні фахівці, які вміють аналізувати еколого-економічну ситуацію, чітко формулювати екологоорієнтовані цілі, виявляти альтернативи екологобезпечного розвитку.

Тому досягнення позитивних змін у соціально-економічному розвитку України вимагає розробки відповідної стратегії забезпечення безперервної еколого-економічної освіти [2-5].

В минулому освіта розглядалася тільки як процес накопичення і здобування спеціальних знань і навичок, підготовка до певних видів діяльності.

Сьогодні роль освіти змінюється, що достатньо правомірно. Вона стає не лише вирішальною основою успіху, а й функцією і засобом управління. Тому підготовка фахівців в контексті роз-

будови системи освіти в Україні вимагає приведення її змісту у відповідність із сучасними потребами суспільства.

Україна потребує кадрів, готових вирішувати дедалі гостріші проблеми природокористування та охорони НПС. Але сучасний стан загальної освіти в країні, і екологічний в тому числі, не відповідає стратегії переходу України до сталого розвитку суспільства, його національній безпеці. Внаслідок цього існує нагальна необхідність усвідомлення пріоритетної ролі і розробки нового підходу до формування в суспільстві екологічної культури. Національна стратегія екологічної освіти повинна бути спрямована на створення системи формування безперервної екологічної освіти кожного громадянина України протягом всього його життя.

Школі відводиться провідна і найважливіша роль в еколого-економічній освіті та вихованні учнівської молоді. Завдання цієї освіти - сформувати систему знань, поглядів і переконань учнів, які забезпечуватимуть громадську відповідальність за стан НПС, як основу існування держави, готовність його поліпшувати шляхом прийняття необхідних екологічно грамотних рішень на основі нового стилю мислення і життя у злагоді з природою. Ця провідна ідея має розвиватися від початкової освіти до закінчення школи.

Згідно із зазначеною вище концепцією екологічної освіти, шкільна освіта має три рівні відповідно до віку дітей, обсягу їх знань, психологопедагогічних можливостей. В учнів I-IV класів закладаються основи національного характеру екологічної освіти з урахуванням особливостей сприйняття дітей, властивостей їх пам'яті та мислення. Для учнів V-IX класів важливо забезпечити базовий рівень екологічної освіти, оволодіння ними основами екологічної культури. Учні X-XII класів становлять окрему категорію; в ній особливого значення набуває виховання почуттів громадянства, патріотизму, відповідальності кожного громадянина за стан довкілля і його місця в ньому, акцентування уваги на те, що будь-яка діяльність має позитивний або негативний вплив на природу. Шкільний етап ґрунтується на позитивному емоційному досвіді спілкування з природою і розвитку вже набутих знань, умінь, навичок та переконань у необхідності жити в злагоді з НПС. Він є базою для формування екологічної культури молодого громадянина і подальшого поглиблення екологічної освіти на основі наступності. Доцільним є створення спеціалізованих шкіл третього ступеня

(ліцеї) екологічного або еколого-економічного профілю в кожному регіоні України.

У нових економічних і соціальних умовах діяльність у галузі екологічної освіти не відповідає темпам зростання негативних змін у НПС; відсутні єдина концепція формування органів управління в галузі екологічної освіти, відповідна єдина система нормативно-правових актів, єдині державні критерії щодо рівня і порядку фінансування екологічних освітніх програм. У зв'язку з цим, на наш погляд, необхідно:

- розробити і затвердити державну програму еколого-економічної освіти в Україні. При цьому врахувати позитивний досвід багатьох регіонів країни, де розвиваються прогресивні тенденції розширення рамок екологічної освіти (від ознайомлення дітей з природою до формування в учнів екологічно-професійного світогляду на сучасному рівні), використовуються різноманітні форми і методики;
- включити в базисний навчальний план загальноосвітніх і спеціалізованих шкіл (еколого-економічних ліцеїв) у X–XII класах курс «Основи еколого-економічних знань», який складається з таких послідовних розділів: «Основи екологічних знань» → «Основи раціонального природокористування» → «Основи економіки природокористування» → «Основи екологічного менеджменту» («Основи менеджменту довкілля»). Передбачати підготовку у педагогічних ВПЗ України фахівців за цими дисциплінами. Розглянути питання про доцільність включення в навчальні програми ВНЗ курсу «Менеджмент довкілля»;
- Міносвіти за участю Мінекоресурсів України розробити скоординовану програму безперервної еколого-економічної освіти та виховання дітей в системі загальноосвітніх установ: 1) розробити нормативні правові акти, що забезпечують створення на території України єдиного інформаційного еколого-освітнього простору для населення всіх соціальних груп; 2) сформувати єдину систему науково-дослідних робіт, присвячених розвитку екологічного виховання, навчання і освіти в регіонах України, враховуючи наявність достатнього науково-педагогічного потенціалу в цій галузі; 3) ввести обов'язкову екологічну атестацію при заміщенні посад, що передбачають можливість прийняття важливих державних екологоорієнтованих рішень; 4) розробити і затвердити еколого-освітню програму для державних службовців

з наданням їм потверджувальних документів; 5) розробити і затвердити рекомендації для створення навчальних програм, освітніх проєктів, навчальних і методичних матеріалів, моделей еколого-економічної освіти в системі підготовки і перепідготовки педагогічних кадрів, кадрів управління виробництвом, обов'язкової, додаткової і професійної освіти;

- органам виконавчої влади України: 1) вважати екологічне виховання дітей дошкільного віку необхідною умовою забезпечення наступності між всіма сферами соціального становлення особистості (сім'я - дитячий садок - школа - ВНЗ - професійна діяльність); 2) знайти можливість збільшення обсягу і якості регіональної екологічної інформації (в офіційних документах, друкованих виданнях, електронних засобах масової інформації, музеях, бібліотеках тощо), провести її адаптацію до певних рівнів підготовки, освіти, життєвого досвіду різних верств населення, що залучається до процесу екологічного виховання і освіти.

Організаційною основою реалізації безперервної екологічної освіти і, в кінцевому підсумку, формування суспільної екологічної свідомості і культури має стати Національна програма екологічної (еколого-економічної) освіти населення України, оскільки її необхідність сприймається суспільством загалом як фактор колективної безпеки.

Однак на сьогодні основна частина населення України не володіє достатніми екологічними знаннями, не має в своєму розпорядженні достовірної інформації про екологічні проблеми, не усвідомлює тісного зв'язку між діяльністю людини і станом НПС, не вважає глобальні екологічні зміни з непередбачуваними наслідками результатом антропогенного впливу.

Резюмуючи сказане вище, можна стверджувати, що основними завданнями поширення еколого-економічних знань в навчальному процесі шкіл, ліцеїв та ВНЗ є:

- формування необхідних вмінь та навичок за рахунок професійної спрямованості навчання відповідно до сфери майбутньої діяльності;
- поєднання фундаментальної гуманітарної та ґрунтовної теоретичної підготовки в галузі економіки, екології та управління з високим загальним рівнем освіченості та екологічної культури;
- формування професійного вміння самостійно приймати екологоорієнтовані рішення.

На сьогодні система екологічної освіти, в основному, охоплює підготовку спеціалістів у ВНЗ, де створено факультети і кафедри екологічного спрямування. Крім обов'язкового курсу «Основи екології» студенти окремих ВНЗ, залежно від цілей підготовки, вивчають курси «Основи соціальної екології», «Економічна і соціальна екологія», «Основи екології та природокористування», «Екологія та охорона природного середовища», «Джерела забруднення довкілля», «Урбо-екологія», «Радіоекологія», «Ресурсний менеджмент», «Загальна гігієна та екологія» та ін. Тематику занять складено згідно з типовими програмами Міносвіти України та робочими навчальними програмами, однак, на наш погляд, в недостатньому обсязі висвітлені питання еколого-економічної профорієнтації майбутніх фахівців.

Нові цілі навчання примушують висувати підвищені вимоги і до науково-педагогічних кадрів, оскільки в Україні досі не створено цілісної системи відбору, підготовки і перепідготовки викладачів з еколого-економічних питань.

Крім того, сьогодні, як ніколи, актуальною стала проблема адаптації спеціалістів шляхом післядипломної освіти за спеціальностями «Облік та аудит», «Менеджмент у виробничій сфері», що визначається потребою генерації управлінських та економічних кадрів в умовах нестабільності довкілля. Однак разом з такими загально-економічними дисциплінами, як «Макроекономіка», «Мікроекономіка», «Фінанси», «Гроші та кредит» і спеціальними економічними дисциплінами («Економіка підприємства», «Фінанси підприємства», «Бухгалтерський облік» тощо) зовсім не приділяється уваги еколого-економічним дисциплінам, таким як «Екологічний менеджмент» («Менеджмент природоохоронної діяльності»), «Екологічний аудит» тощо.

Підходи до підготовки менеджерів, на наш погляд, потребують періодичної ревізії і вдосконалення відповідно до змін змісту та умов праці фахівців і соціального замовлення суспільства. В першу чергу це стосується проблеми підготовки екологів-менеджерів.

Одночасно виникає проблема економічного обґрунтування можливостей відкриття нових еколого-економічних спеціальностей, оскільки фінансування їх повинно відбуватися, головним чином, за державні кошти, хоча можливе і на контрактній основі.

Реалізації даної мети сприяють методологічні підходи Інституту проблем ринку та економіко-екологічних досліджень (ІПРЕЕД) НАН України спільно з Одеським державним еколо-

гічним університетом (ОДЕКУ) щодо розробки курсу «Основи еколого-економічних знань», який має істотно підвищити суспільну віддачу від його впровадження в практику навчального процесу загальноосвітніх шкіл, ліцеїв, ВНЗ, програм післядипломної освіти. Досягненню мети допомагає логічна послідовність викладання цього курсу. Спочатку з'ясовуються сутність і основи екології, раціонального природокористування, потім розглядаються економічні питання природокористування та формуються основи менеджменту природоохоронної діяльності як передумови вибору в майбутньому ефективних екологоорієнтованих рішень. У подальшому силами науково-викладацького складу ОДЕКУ і ІПРЕЕД НАН України здійснюватиметься спільна координація навчального процесу з метою вироблення у студентів творчих і наукових навичок і формування інформаційно-аналітичного мислення. Цільову підготовку кадрів в еколого-економічному напрямі пропонується здійснювати через аспірантуру і докторантуру ІПРЕЕД НАН України і ОДЕКУ.

Екологічна освіта у вищій школі України здійснюється: по-перше, як професійна підготовка фахівців (бакалаврів, спеціалістів і магістрів) у галузі охорони НПС за спеціальністю 7.070801 «Екологія та охорона навколишнього середовища»; по-друге, як формування екологічного мислення, вміння використовувати екологічно спрямовані технології, приймати екологічно обґрунтовані соціально-економічні рішення фахівцями інших спеціальностей. Логічним завершенням була б підготовка кандидатів і докторів наук зі спеціальності «Екологія та охорона навколишнього середовища», що знайшло відображення в згаданому проекті концепції екологічної освіти в Україні. У той же час надається можливість захищати дисертації для отримання вченого ступеня кандидата і доктора економічних наук за спеціальністю 08.08.01 «Економіка природокористування і охорона навколишнього середовища», хоча підготовка фахівців нижчого кваліфікаційного рівня у ВНЗ України за цією спеціальністю не проводиться. Тим часом видається доцільним створення деяких середніх навчальних закладів, орієнтованих на безперервну еколого-економічну освіту. Це дозволить випускникам цих закладів одержати основи еколого-економічних знань і залежно від їхніх майбутніх професійних інтересів вибрати ВНЗ екологічної чи економічної спеціальності, а краще еколого-економічної орієнтації.

1. Галушкіна Т. П. Экономические инструменты экологического менеджмента (теория и практика).- Одесса: ИПРЭИ НАН Украины, 2000.- 280 с.
2. Галушкіна Т. П., Сафранов Т. А. Направление формирования системы непрерывного эколого-экономического образования в Украине // Мат. VI науково-методичної конференції «Людина та навколишнє середовище - проблеми безперервної екологічної освіти в ВНЗ.- Одеса: ОДАХ, 1999.
3. Степаненко С. Н., Сафранов Т. А., Галушкіна Т. Н. Эколого-экономическое образование как основа устойчивого развития // Мат. Международной конференции «Производство, технология, экология - образование в технических университетах на пороге XXI века» (ПРОТЭК'99).- 1999.
4. Сафранов Т. А., Галушкіна Т. П. Модель реализации концепции непрерывного эколого-экономического образования. ПЕРСПЕКТИВА-2000.- Одесса: ОЦНТЭИ, 2000.
5. Сафранов Т. А., Галушкіна Т. П., Станкевич В. А. Проблема экологизации школьного образования // Мат. VII науково-методичної конференції «Людина та навколишнє середовище - проблеми безперервної екологічної освіти у ВНЗ.- Одеса: ОДАХ, 2000.

T. P. Galushkina, T. A. Safranov

THE PROBLEMS OF NON-INTERRUPTIBLE EDUCATION AND BASICS OF ITS REALIZATION IN UKRAINE

The fundament of realization of non-interruptible education and generation of ecological culture must become the National program of ecological-economical education in Ukraine. At the same time there is the problem of economical substantiation of opening new ecological-economical specializations.